

AGATA KOPEĆ

**Katedra Gospodarki Światowej i Integracji Europejskiej
Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Uniwersytet Łódzki**

KRYZYS GOSPODARCZY JAKO KRYZYS ZAUFANIA DO INSTYTUCJI GOSPODARCZYCH I POLITYCZNYCH

Każdy kryzys gospodarczy dotyczący gospodarki światowej niesie za sobą ogromne konsekwencje ekonomiczne i finansowe, które są szeroko analizowane i omawiane w licznych opracowaniach naukowych, programach telewizyjnych oraz mediach internetowych. Jednak nie można zapominać, że każdemu kryzysowi gospodarczemu towarzyszy kryzys zaufania do instytucji gospodarczych i publicznych, który potęguje rozmiary ekonomicznej i finansowej zapaści, ale przede wszystkim znacznie utrudnia powrót do właściwej kondycji gospodarczej. Zaufanie, jako podstawowy element kapitału społecznego, ma wpływ na wzrost gospodarczy, efektywność rynku, stabilność i rozwój. Celem niniejszego artykułu jest próba omówienia wzajemnego powiązania kryzysu gospodarczego oraz kryzysu zaufania do instytucji gospodarczych i politycznych.

1. Kryzys gospodarczy – kluczowe aspekty

Kryzysy gospodarcze są nieodłącznym elementem gospodarki rynkowej i asydują od początków jej powstawania, tj. od połowy XVI wieku. W ciągu ostatnich 450 lat odnotowano ponad 70 kryzysów gospodarczych na całym świecie. Odróżniały się regularnością, występowaniem, przebiegiem, rozległością, czasem trwania oraz wymiarem wywołanych szkód¹. Encyklopedia PWN definiuje kryzys gospodarczy jako *gwałtowne zmniejszenie się aktywności gospodarczej (produkcji,*

¹ M. Bochenek, *Rozważania historyczno-semantyczne na temat kryzysów ekonomicznych*, Acta Universitatis Nicolai Copernici. Ekonomia XLIII nr 2, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2012, s. 147.

zatrudnienia, inwestycji)². Kryzys gospodarczy jest rozumiany jako recesja, depresja, załamanie, zawirowanie czy chaos gospodarczy, będący zjawiskiem ekonomicznym w gospodarce narodowej spowodowanym przez czynniki wewnętrzne i zewnętrzne jak nieprawidłowa polityka gospodarcza lub finansowa, czy brak zaufania do instytucji finansowych i politycznych. Każdy kryzys gospodarczy niesie za sobą szereg złożonych skutków. Poza serią ekonomicznych aspektów, konieczne jest zwrócenie uwagi na inne, które potęgują ekonomiczną i finansową zapaść. Są to przede wszystkim kryzys zaufania do instytucji politycznych i finansowych, kryzys zaufania do prawa, kryzys w pojmowaniu praw jednostki i dobra wspólnego. Można zatem przyjąć, że kryzys w dzisiejszych czasach to głównie kryzys zaufania³. W wyniku kryzysów gospodarczych obniża się także poziom zaufania do sektora finansowego i politycznego, wzrasta awersja do ryzyka, zmniejsza się skala pośrednictwa finansowego, nasila się nierównowaga sektora finansów publicznych, następuje niższa akumulacja kapitału ludzkiego. Zatem kryzys zaufania do instytucji finansowych i politycznych może być kluczową przyczyną kryzysów gospodarczych i jednocześnie jednym z najpoważniejszych skutków, z którym najtrudniej walczyć.

XXI wiek był dla gospodarki czasem szybkiego i intensywnego rozwoju oraz wzrostu gospodarczego. Punktem zwrotnym była druga połowa pierwszej dekady XXI wieku, kiedy rozpoczął się kryzys, którego konsekwencje miały bardzo szeroki zasięg. Wielu analityków i specjalistów starało się wskazać kluczową przyczynę, która spowodowała tak gwałtowne załamanie światowych rynków finansowych. Jednak w miarę pogłębiania się kryzysu ujawniały się kolejne nieprawidłowości funkcjonowania gospodarek światowych, ale również w zachowaniu ich uczestników. Pracownicy rynków finansowych, kierując się własnym zyskiem, ignorowali zagrożenia, jakimi dla rynków finansowych były ich działania. Wdrażali ryzykowne strategie, polegające głównie na powiązaniu ich wynagrodzenia premiovego z uzyskiwanymi wynikami, co mogło w dłuższej perspektywie przynieść ogromne straty. Uczestnicy rynku finansowego działali w warunkach ograniczonej samokontroli, podejmowane przez nich decyzje nie były do końca racjonalne, a narzędzia, których używali również nie były doskonałe. Pierwsze sygnały kryzysu były już zauważalne w Stanach Zjednoczonych w 2007 roku, do których należały: spadek cen nieruchomości oraz bankructwo w lipcu dwóch funduszy inwestycyjnych należących do banku Bear Stearns. Dokapitalizowanie banków amerykańskich, którym groziła utrata płynności finansowej, nie uspokoiło sytuacji na rynkach finansowych. Doszło do drastycznych

² <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kryzys-ekonomiczny;3928086.html>, 30.08.2017 r.

³ M. Zdyb, *Kryzys gospodarczy czy kryzys zaufania do państwa i prawa*, [w:] *Między tradycją a przyszłością w nauce prawa administracyjnego*, red. J. Supernat, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009, ss. 786-797.

przecen akcji, a 15 września 2008 roku jeden z największych amerykańskich banków inwestycyjnych, Lehman Brothers, ogłosił upadłość. W efekcie miała miejsce paniczna wyprzedaż na rynkach kapitałowych. Sytuację próbowaly ratować Departament Skarbu oraz FED poprzez zapewnienie płynności na rynku międzybankowym. Kongres i Senat przyjęli plan ratowania sektora finansowego, który zakładał przeznaczenie funduszy publicznych na pomoc prywatnym instytucjom, w większości odpowiedzialnym za zapoczątkowanie kryzysu. Problemy wywołane kryzysem na rynku nieruchomości w USA bardzo szybko zostały zauważone w Europie, głównie ze względu na wysoki poziom zależności międzynarodowych rynków finansowych. Latem 2007 roku ukazały się pierwsze raporty o prawdopodobnych stratach w obszarach finansowych oraz trudności dotyczące płynności na rynku międzybankowym. Kolejnym pokłosem był spadek zaufania między instytucjami finansowymi oraz spadek zaufania społeczeństwa wobec instytucji. Ze względu na obawy możliwej niewypłacalności kontrahentów, banki zaprzestały między sobą pożyczek. Spowodowało to drastyczne zmniejszenie dostępu przedsiębiorstw i gospodarstw domowych do kredytów bankowych. W efekcie doszło do spadku popytu w gospodarce, a klasycznym odzewem banków centralnych na spowolnienie w gospodarce była obniżka stóp procentowych⁴.

Właściwe zrozumienie całkowitych skutków kryzysu i postawienie wspólnej diagnozy sytuacji w Europie było pierwszym i podstawowym krokiem w opracowaniu priorytetów i celów unijnej strategii dalszego rozwoju gospodarczo-społecznego. Takie problemy w Europie, jak pogłębianie się nierówności społecznych, brak odpowiedniej przedsiębiorczości i innowacji, niedziałające prawidłowo systemy finansowe, rosnące uzależnienie energetyczne, znaczny wzrost bezrobocia, dysfunkcje systemów kształcenia i szkolenia oraz niewydajna administracja publiczna spotęgowały się po uderzeniu kryzysu i jednocześnie przyczyniły się do upadłości europejskich gospodarek⁵. 26 listopada 2008 roku Komisja Europejska przedstawiła propozycję pakietu pomocowego, którego celem było zwiększenie poczucia zaufania wśród firm i gospodarstw domowych, ponowne otwarcie rynku kredytowego oraz wsparcie dla inwestycji i tworzenia miejsc pracy.

⁴ T. Kamiński, *Wpływ kryzysu gospodarczego w Europie na politykę zewnętrzną Unii Europejskiej*, Zeszyty Natolińskie 52, Centrum Europejskie Natolin, Warszawa 2013, ss. 9-10.

⁵ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, Podsumowanie realizacji strategii „Europa 2020” na rzecz inteligentnego, trwałego wzrostu gospodarczego sprzyjającego włączeniu społecznemu, Komisja Europejska, Bruksela 2014, ss. 7-8.

2. Zaufanie – próba definicji

Słownik języka polskiego PWN definiuje zaufanie jako *przekonanie, że jakiejś osobie lub instytucji można ufać oraz przekonanie, że czyjeś słowa, informacje itp. są prawdziwe*, z kolei *zaufać to powierzyć swoje sprawy osobie lub instytucji, której się ufa*⁶. Zaufanie to „zakład” (przekonanie i oparte na tym działanie), że niepewne przyszłe działania innych ludzi lub funkcjonowanie urzędów czy instytucji będzie dla nas korzystne⁷. Zaufanie społeczne istnieje we wszystkich aspektach życia społecznego (miłość, rozmowa, podróże, zdrowie, pieniądze itp.) i spełnia w nich kluczową rolę. Zaufanie jest podstawowym elementem życia społecznego i gości w każdym jego wymiarze. Jest niezbędne do budowy trwałych relacji społecznych, a w przypadku jego braku, ludzie stają się bierni i aspołeczni, uważają na relacje z innymi, nie wierzą w skuteczność swoich działań. Dzielenie wspólnych poglądów i przekonań, z których wywodzi się zaufanie, jest elementarnym składnikiem kapitału społecznego oraz kluczową wartością ekonomiczną. Jak się jednak okazuje, nie powinno się także ignorować funkcji zaufania w życiu politycznym czy gospodarczym. Zaufanie do instytucji publicznych zmniejsza koszty implementacji reguł prawnych i daje szansę na zbiorowe działania. Brak zaufania do instytucji ma swoje podłoże w przemyśleniach dotyczących stanu życia politycznego, a także wiąże się ze stosunkiem do ludzi, którzy kierują demokratycznymi instytucjami i innymi agencjami wdrażającymi publiczne programy. Kluczowe jest również ogólne zaufanie do systemu demokratycznego i procedur demokratycznych. Brak społecznego zaufania do instytucji politycznych i finansowych powoduje również nieakceptowanie przez obywateli decyzji podejmowanych w prawomocnym systemie politycznym. Generuje to sytuacje, gdzie obywatele zawsze będą podejrzewali, że wpływ na decyzje w sprawach publicznych ma korupcja, oszustwa, protegowanie i uprzywilejowanie jednych kosztem drugich⁸.

3. Zaufanie do instytucji w Polsce

Centrum Badania Opinii Społecznych od ponad dziesięciu lat monitoruje jak kształtuje się poziom zaufania wśród Polaków. Monitorowany jest również poziom zaufania w sferze publicznej – czy Polacy mają zaufanie do instytucji

⁶ <https://sjp.pwn.pl/slowniki/zaufanie.html>, 30.08.2017 r.

⁷ P. Sztompka, *Zaufanie. Fundament Społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007, s. 99.

⁸ K. Nowakowski, *Wymiary zaufania i problem zaufania negatywnego w Polsce*, Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny Rok LXX Zeszyt I, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2008, ss. 214-222.

i organizacji. W 2016 roku w sondażu oceniono dwadzieścia cztery instytucje, z których w siedmiu przypadkach przeważała nieufność, a w pozostałych mniejsze lub większe zaufanie. Największym zaufaniem Polacy darzą organizacje charytatywne – większość ufa Wielkiej Orkiestrze Świątecznej Pomocy (85%), Caritasowi (83%) oraz PCK (79%). Duże zaufanie wzbudzają także takie instytucje, jak: wojsko (79%), harcerstwo (73%), Kościół rzymskokatolicki (70%). 65% badanych ufa policji, 64% władzom lokalnym miasta lub gminy, 63% Rzecznikowi Praw Obywatelskich, a 62% Instytutowi Pamięci Narodowej. Relatywnie wysokie zaufanie Polacy mają do instytucji międzynarodowych, których członkiem jest Polska – NATO (62%), ONZ (57%) oraz Unia Europejska (56%). Połowa ankietowanych – urzędnikom administracji publicznej, a 45% – sądom. Kolejne instytucje, biorące udział w badaniu, cieszą się już mniejszym zaufaniem. 38% ankietowanych ufa rządowi, telewizji, a 37% Trybunałowi Konstytucyjnemu. Mniej badanych ufa gazetom (30%), Sejmowi i Senatowi (30%), Kościołom innych wyznań (29%) oraz związkom zawodowym (26%). Polacy najmniejsze zaufanie mają do partii politycznych – ufa im jedynie co piąty badany. Również wobec partii politycznych Polacy deklarują największą nieufność – aż 65%⁹.

Tabela 1. CBOS badanie zaufania do instytucji

Instytucje	Czy, ogólnie rzecz biorąc, ma Pan(i) zaufanie czy też nie ma Pan(i) zaufania do wymienionych instytucji?						
	Zdecydowanie mam zaufanie	Raczej mam zaufanie	Zaufanie – ogółem	Raczej nie mam zaufania	Zdecydowanie nie mam zaufania	Brak zaufania – ogółem	Trudno powiedzieć
	w procentach						
Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy	43	42	85	6	4	10	5
Caritas	31	52	83	8	3	11	6
PCK	22	57	79	7	3	10	11
Wojsko	23	56	79	8	2	10	11
Harcerstwo	20	53	73	5	1	6	21
Kościół rzymskokatolicki	24	46	70	17	7	24	6
Policja	9	56	65	19	8	27	8
Władze lokalne miasta/gminy	11	53	64	17	6	23	13
Rzecznik Praw Obywatelskich	13	50	63	9	3	12	25

⁹ Komunikat z badań 18/2016, Centrum Badań Opinii Społecznych, Fundacja Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa 2016.

Tabela 1 (cd.)

IPN	15	47	62	11	4	15	23
NATO	14	48	62	13	4	17	21
ONZ	13	44	57	13	4	17	26
Unia Europejska	10	46	56	20	7	27	17
Urzednicy administracji publicznej	3	47	50	25	8	33	17
Sady	7	38	45	26	16	42	13
Telewizja	4	34	38	36	14	50	12
Rzad	8	30	38	30	20	50	12
Duze Przedsiębiorstwa	3	34	37	24	8	32	31
Trybunał Konstytucyjny	7	30	37	23	13	36	27
Sejm i Senat	4	26	30	33	21	54	16
Gazety	2	28	30	41	15	56	14
Kościóły innych wyznań	4	25	29	30	13	43	28
Związki zawodowe	2	24	26	26	13	39	35
Partie polityczne	2	18	20	43	22	65	15

Źródło: Komunikat z badań 18/2016, Centrum Badania Opinii Społecznych, Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2016.

Z badań zleconych przez Związek Banków Polskich wynika, że aż połowa Polaków deklaruje dobre zdanie o bankach, a dwie trzecie ma zaufanie do sektora bankowego. Kolejne 42% ankietowanych ma neutralne zdanie na temat banków działających w Polsce. Krytyczną opinię wyraża 8% badanych. Jak wynika z badań, banki mają coraz lepszą reputację wśród klientów. W opinii ankietowanych sektor bankowy adekwatnie odpowiada na sytuację rynkową. Są to najlepsze dane od 2007 roku. Zdaniem Krzysztofa Pietraszkiewicza, szefa Związku Banków Polskich, niepewność polityczna, niestabilność prawa i pewne napięcia zwiększają poziom niepewności, co widać po spadających nakładach inwestycyjnych firm. W czasach niepewności rośnie zaufanie do banków, które są postrzegane jako instytucje stabilne i przewidywalne. Badanie pokazuje 62% zaufania Polaków do banków, zaraz po Narodowym Banku Polskim. Towarzystwom ubezpieczeniowym ufa 44%, Komisji Nadzoru Finansowego 42%, a Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych 37%. Najniższym zaufaniem cieszą się firmy pożyczkowe – jedynie 17% badanych oraz spółdzielcze kasy oszczędnościowo-rozliczeniowe (SKOK-i), którym ufa zaledwie 24% Polaków¹⁰.

¹⁰ <http://wyborcza.pl/7,155287,21686424,rekordowo-duzo-polakow-ma-dobra-opinie-o-bankach-to-przez-niepewnosc.html>, 30.08.2017 r.

Prawo bankowe definiuje bank jako instytucję zaufania publicznego, jednocześnie kluczowym założeniem ustawodawcy było nałożenie określonych działań związanych z utrzymaniem norm ostrożnościowych oraz zdefiniowanie wysokiego poziomu staranności przy prowadzeniu tego typu działalności. Światowy kryzys gospodarczy pokazał kluczową rolę mediów oraz ich ogromny wpływ na funkcjonowanie i kondycję instytucji finansowych, a nawet całej gospodarki. Tempo kreowania informacji, szybkość jej kopiowania i przekazywania generuje prawdziwe zagrożenie dla instytucji finansowych i politycznych. Bez wątpienia, kryzys gospodarczy zmienił stosunek do banku w wielu państwach, jednak w Polsce, gdzie nie doszło do poważnego kryzysu, utratę zaufania społeczeństwa do instytucji finansowych, w głównej mierze spowodowały media, które wykreowały obraz destabilizacji sytuacji ekonomicznej. Problemy, które pojawiły się w polskim systemie finansowym i spowolnienie tempa rozwoju gospodarczego były skutkiem wydarzeń na rynkach międzynarodowych. Media jednak obwiniały krajowe instytucje finansowe. W głównej mierze wynika to z faktu, że media nie zagłębiają się w problem, tylko szukają najprostszycy rozwiązań. Jednocześnie sam kryzys jest dla nich wygodnym tematem, tłumaczącym wiele sensacyjnych zachowań i staje się medialną atrakcją. Kluczowe jest przyciągnięcie uwagi i wzbudzenie ciekawości w odbiorcy, a nie rzeczowa analiza problemu i skali kryzysu. Znaczna ilość problemów i zagadnień ekonomicznych została uproszczona, co w następstwie jest źródłem błędów i wypaczeń. Od początku transformacji ustrojowej polski sektor bankowy wyróżniał się wysokim poziomem stabilizacji, co również wiązało się z wysokim poziomem zaufania społecznego do tych instytucji. Z badania przeprowadzonego przez GfK Custom Research (GfK Trust Index Fall) wynika, że przed kryzysem z roku 2007, zaufanie do pracowników banków w Polsce znacznie przewyższało średni poziom zaufania w innych krajach europejskich. Jednak przez częste powoływanie się na kryzys finansowy w doniesieniach medialnych dotyczących gospodarki, niemożliwe staje się budowanie zaufania społeczeństwa do instytucji finansowych. Im dłużej kryzys będzie instrumentem do opisywania gospodarki, tym zaufanie do instytucji bankowych będzie maleć, bez względu na samą kondycję instytucji finansowych¹¹.

4. Podsumowanie

W dzisiejszych czasach kryzys to zjawisko bardziej złożone i obszerniejsze – to nie tylko kryzys na poziomie gospodarczym, to także kryzys zaufania społeczeństwa do instytucji gospodarczych i finansowych, który również może być wiodącą przyczyną załamania gospodarczego. Dlatego też zwalczanie skutków

¹¹ <http://www.bankier.pl/wiadomosc/Kryzys-zaufania-2121530.html>, 1.09.2017 r.

kryzysu to proces trudniejszy, bo nie skupia się jedynie na poprawie kondycji ekonomicznej gospodarek, a na żmudnym odbudowaniu zaufania społecznego do instytucji gospodarczych i politycznych. Mocne zaufanie społeczeństwa do instytucji finansowych i politycznych gwarantuje stabilną sytuację gospodarczą państwa, wzmacnia demokratyczne instytucje i pozwala na sukcesywny rozwój gospodarczy i społeczny państwa.

Literatura

- [1] **Bochenek M.:** *Rozważania historyczno-semantyczne na temat kryzysów ekonomicznych*, Acta Universitatis Nicolai Copernici. Ekonomia XLIII nr 2, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2012.
- [2] **Kamiński T.:** *Wpływ kryzysu gospodarczego w Europie na politykę zewnętrzną Unii Europejskiej*, Zeszyty Natolińskie 52, Centrum Europejskie Natolin, Warszawa 2013.
- [3] Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, Podsumowanie realizacji strategii „Europa 2020” na rzecz inteligentnego, trwałego wzrostu gospodarczego sprzyjającego włączeniu społecznemu, Komisja Europejska, Bruksela 2014.
- [4] Komunikat z badań 18/2016 Centrum Badania Opinii Społecznych, Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2016.
- [5] **Nowakowski K.:** *Wymiary zaufania i problem zaufania negatywnego w Polsce*, Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny, Rok LXX, Zeszyt I, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2008.
- [6] **Sztompka P.:** *Zaufanie. Fundament Społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007.
- [7] **Zdyb M.:** *Kryzys gospodarczy czy kryzys zaufania do państwa i prawa*, [w:] Między tradycją a przyszłością w nauce prawa administracyjnego, red. Supernat J., Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009.
- [8] www.bankier.pl
- [9] www.encyklopedia.pwn.pl
- [10] www.sjp.pwn.pl
- [11] www.wyborcza.pl

Economic crisis as a crisis confidence to economic and political institutions

Summary

Every economic crisis that affects the world economy, carries enormous economic and financial consequences, which are widely analyzed and discussed in numerous scientific studies, television programs and online media. However,

it must not be forgotten, that each economic crisis is accompanied by a crisis of trust in economic and public institutions, which increases the size of the economic and financial collapse and makes difficult to return to the proper economic condition. Trust as a basic component of social capital, has an impact on economic growth, market efficiency, stability and development. The purpose of this article is to define the interconnectedness of the economic crisis and crisis of trust in economic and public institutions.